

УДК 378.1:371.13

Т.Л. ШЕПЕЛЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Криворізького економічного інституту
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП ПЕДАГОГІЧНОЇ ІННОВАТИКИ

У статті обґрунтовується актуальність проблеми гуманізації освіти. Розкривається сутність поняття «педагогічна інноватика», визначається її роль в гуманізації педагогічної діяльності. Аналізуються основні психолого-педагогічні концепції особистісно орієнтованої освіти. Висвітлюється сутність, зміст та особливості особистісно орієнтованого навчання як інноваційної педагогічної технології.

Ключові слова: гуманізація освіти, педагогічна інноватика, гуманістична педагогічна діяльність, інноваційна педагогічна технологія, особистісно орієнтоване навчання.

Постановка проблеми. Провідною тенденцією розвитку освіти в умовах входу України в європейський освітній простір є її безперервне оновлення, яке здійснюється на основі поєднання традиційності з інноваційністю. Інноваційний процес в освіті – це сукупність послідовних дій, спрямованих на її оновлення. Предметом педагогічної інновації є значущі та системноорганізуючі інноваційні процеси, які розглядаються як особлива організація діяльності та мислення і спрямовані на впровадження нововведень в освітньому просторі. Оновлення здійснюється на рівні системи освіти взагалі, на рівні кожного складового компонента освіти та на рівні педагогічного процесу.

Цілісна конструкція кожної інновації має свій системоутворюючий чинник і базується на певних концептуальних положеннях. Зasadничим принципом педагогічної інноватики є гуманізація освіти, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічної діяльності в аспекті її людинотворчої функції: визнання педагогом цінності особистості, її права на свободу, соціальний захист, створення умов для прояву здібностей, а також стимулювання саморозвитку і самовиховання.

Інноватизацію освіти у вищій школі пов'язано з технологізацією цілісного педагогічного процесу, яка здійснюється за рахунок упровадження новітніх технологій, що суттєво змінюють природу педагогічного процесу, діяльність викладача і студентів і сприяють розвитку у майбутніх фахівців творчих здібностей, потреби і здатності бути суб'єктом власної навчально-пізнавальної діяльності, орієнтують їх на самовизначення, самоактуалізацію, саморозвиток та передбачають ставлення до студента як до особистості, самосвідомого і відповідального суб'єкта власного розвитку [2].

Проте в освітній системі вищої школи досьгодні значне місце посідає, примусове, безособистісне, занадто інтелектуалізоване навчання, що породжує суперечність між засвоєними фундаментальними науковими знаннями і особистісним розвитком студентів.

Одним із перспективних шляхів вирішення даної суперечності може стати гуманізація педагогічного процесу, яка передбачає реалізацію інноваційних освітніх технологій, які І. Бех кваліфікує, як «виховні технології особистісної орієнтації» [1, с. 123].

Аналіз останніх досліджень. У педагогіці в усі часи існували дві протилежні концепції навчання: авторитарне навчання і гуманне навчання. В авторитарному навчанні йде поляризація за активністю: викладач інструктує, інформує, студенти сприймають цей вплив і відтворюють інформацію. Воно не враховує міри докладених студентами зусиль у здобутті знань, їх емоційного ставлення до навчання. Гуманне навчання – це вільне навчання, яке включає елементи самодіяльності студента, спрямоване на засвоєння знань як власної цінності, як засобу пізнання світу і себе. Цілком слушно С. Гончаренко зазначає, що «гуманна освіта – це особистісно орієнтовна освіта, що проголошує особистість найвищою соціальною цінністю» [5, с. 76].

Слід зазначити, що майже всі педагоги минулого (Ф. Рабле, М. Монтень, Я. Коменський, Д. Локк, Ж. Руссо, І. Песталоцци, А. Дістервег та ін.) наголошували на потребі переносити акцент з дитини як об'єкта педагогічного впливу на дитину як суб'єкта педагогічної взаємодії, що є основою особистісно орієнтованого навчання.

Історія вітчизняної педагогічної думки презентувала теоретичні ідеї щодо ролі, сутності і шляхів здійснення індивідуального підходу до дитини (М. Ломоносов, Г. Сковорода), визнавала за дитиною право бути особистістю в різних її проявах (Л. Толстой, К. Ушинський).

Сучасне розуміння особистісного підходу визначили в 60-х роках минулого століття К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкль, стверджуючи, що повноцінне виховання можливе лише в тому випадку, коли допомагатиме кожній особистості в усвідомленні унікального «Я», розкритті власних можливостей, становленні самосвідомості, здійсненні особистісно значущого і суспільно прийнятого самовизначення, самореалізації та самоутвердження [4, с. 32].

Вагомий внесок в розробку означеної проблеми внесли сучасні вітчизняні науковці. Вивчення даної проблеми здійснюється на основі результатів досліджень філософсько-педагогічних основ особистісно-орієнтованого навчання (І. Зязюн, В. Кремень, С. Сисоєва та ін.), особливостей особистісно орієнтованої освіти (С. Гончаренко, О. Савченко та ін.), технології особистісно орієнтованого навчання (Є. Бондаревська, В. Сериков, І. Якиманська та ін.), порівняльного аналізу традиційного й особистісно орієнтованого навчання (О. Виговська, С. Рудаківська, В. Серіков) та ін. Означену проблему досліджували відомі психологи сучасності Г. Балл, І. Бех, В. Моляко та ін. Так, І. Бех пріоритетом особистісно орієнтованого навчання визнає людину, «навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети» [1, с. 14].

Незважаючи на значну кількість опублікованих праць, проблема гуманізації освітнього процесу у вищій школі засобами особистісно орієнтованого навчання не знайшла належного відображення у науковій літературі, що робить її актуальною.

Формулювання мети. Мета статті полягає у розкритті сутності процесу гуманізації освіти засобами особистісно орієнтованого навчання як інноваційної педагогічної технології.

Виклад основного матеріалу. Особистісно орієнтований підхід ґрунтується на методологічних принципах гуманістичної психології, основними положеннями якої є: самоцінність особистості, глибока повага та емпатія до неї, врахування її індивідуальності, розвиток особистісних цінностей. Тому в психолого-педагогічній літературі розуміння особистісно орієнтованого навчання ґрунтується на теорії діяльності у відповідності до якої засвоєння змісту і способів діяльності здійснюється у процесі власної активності індивіда.

В особистісно орієнтованому навчанні особливого значення набуває розвиток індивідуально-пізнавальних здібностей кожного студента, що передбачає перш за все виявлення його особливостей, як суб'єкта самобутності і самоцінності. У зв'язку з цим слід зазначити, що особистісний підхід до студентів в процесі навчання передбачає необхідність виявлення різниці в темпах виконання ними творчих завдань, швидкості та якості необхідних для цього дій, в гнучкості та самостійності мислення, в уміннях вибирати раціональні прийоми розумової діяльності.

Оволодіння способами навчальної діяльності створює для студентів можливість для самовизначення та самореалізації в процесі пізнання. За таких умов студент стає ключовою фігурою, активним «учасником навчально-виховного процесу, здатним здійснити на нього суттєвий вплив, перебудувати його у відповідності з потребами своєї особистості, інтересами саморозвитку» [4, с. 17].

Слід зазначити, що якщо в умовах традиційного навчання у студентів прослідковується адаптивність до організації навчального процесу, то результатом особистісно орієтова-

ного навчання є їх здатність до побудови суб'єктивної моделі пізнання, яка б забезпечувала розвиток і саморозвиток його особистості як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності.

Однією із суттєвих складових особистісного зростання студента є розвиток творчих здібностей, на основі яких створюються передумови для ефективної взаємодії з оточуючими, збагачуються його знання щодо власних творчих ресурсів і можливостей, формується позитивне ставлення до себе як суб'єкта різних видів діяльності. Творче засвоєння знань, вироблення власної точки зору на проблему сприяє переходу від авторитарної взаємодії до співпраці, від оцінки результатів діяльності до переважної оцінки її процесуальної сторони, що змінює позиції студента від виконавської до рефлексивної і сприяє формуванню творчої особистості майбутнього фахівця.

З-поміж значної кількості теоретичних концепцій особистісно орієнтованого навчання передусім виокремлюється психолого-дидактична концепція І. Якиманської та дидактична модель особистісно орієнтованої освіти В. Серикова, які найбільше відповідають новим потребам освіти.

З точки зору І. Якиманської, в особистісно орієнтованому навчанні, яке передбачає право учня на процес «творення самого себе», особливого значення набуває максимальне виявлення та використання суб'єктивного досвіду учня, шляхом зіставлення навчання, як нормативної діяльності й учіння, як індивідуально значущої діяльності окремого учня, в якій реалізується його суб'єктивний досвід [10, с. 31].

Роль навчання, як стверджує автор, полягає в тому, щоб виявити особливості цього досвіду, збагатити його науковим змістом, при необхідності перетворити, створити умови для розвитку індивідуальності учня, який є основною дійовою фігурою усього освітнього процесу. За цих умов виникає необхідність розділити традиційно недиференційований навчально-виховний процес на «навчання» і «учіння» з пріоритетом процесу учіння, як індивідуально значимої діяльності.

В процесі пізнання через оволодіння способами навчальної діяльності створюються можливості для виникнення і дії внутрішніх механізмів розвитку, які створюються самим учнем у процесі самостійної пізнавальної діяльності. Очевидно, що ці механізми мають значно більший ступінь дієвості, ніж ті, які виникають під впливом зовнішніх педагогічних чинників і перетворюються у внутрішній план особистості. Тому зміст, методи навчання повинні бути спрямовані передусім на те, щоб розкрити і використати суб'єктивний досвід кожного студента і допомогти становленню особистісно значимих способів пізнання шляхом організації цілісної навчально-пізнавальної діяльності [10, с. 31].

В основу моделі особистісно орієнтованої освіти, розробленої В. Сериковим, покладено ідею створення особистісно орієнтованих ситуацій (навчальних, пізнавальних, життєвих), в яких необхідні прояви особистісних здібностей в освітньому процесі. В. Сериков розробив педагогічну технологію створення таких ситуацій, які ґрунтуються на ідеї реалізації: життєвого контексту, діалогічності та рольової взаємодії її учасників.

В педагогічній діяльності, як стверджує автор, особистісний підхід, як і індивідуальний, передбачає врахування особливостей учня. Але між ними є суттєва відмінність: метою особистісно орієнтованого підходу є розвиток індивідуальності студента, а метою індивідуального підходу – засвоєння студентами знань, умінь і навичок, обов'язкових для кожного. Тому особистісно орієнтований підхід сприяє розвитку яскравого індивідуального, а індивідуальний підхід спрямований на формування соціально-типового. Саме в цьому принципі важлива відмінність названих підходів [8, с. 306].

Розкриваючи сутність особистісно орієнтованого навчання, слід акцентувати увагу і на його особливостях, серед яких домінуючими є такі:

– багатоваріативність, уміння організовувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження всіма засобами цінності емоційного благополуччя, позитивного ставлення до світу, тобто внутрішньої мотивації [7, с. 116];

– визнання студента основною діючою фігурою навчально-виховного процесу; робота викладача із суб'єктивним досвідом студентів; залучення їх до самостійного вибору способів пізнавальної діяльності; перенесення акценту з дидактичної мети на розвиток особистості студента, максимальна реалізація його активності, самостійності, ініціативи та творчості [5, с. 77];

– здатність до перетворення наукового-педагогічної інформації на підставі власного досвіду, тобто побудови суб'єктивної моделі пізнання [6, с. 33];

– діалогічність, діяльнісно творчий характер, надання учням свободи для прийняття рішень, творчості, вибору змісту і способів учіння [4, с. 33].

З огляду на вищевикреслене зазначимо, що носієм конкретних нововведень виступає викладач. Тому впровадження інноваційних педагогічних технологій неможливе без інноваційної спрямованості педагогічної діяльності, що також потребує її гуманізації.

Педагогічна діяльність на засадах гуманізму, з точки зору А. Сущенко, «це активна гуманістично спрямована самореалізація вчителя у вільному виявленні ним людяності у почуттях, свідомості та професійних діях з метою гармонійного і всебічного розвитку і саморозвитку, унікальності і своєрідності суб'єктів педагогічного процесу» [9, с. 49], В. Білоусовою гуманізація розглядається як олюднення педагогічної діяльності, визнання педагогом цінності особистості, її права на свободу, соціальний захист, створення умов для прояву здібностей, а також стимулювання саморозвитку і самовиховання [2]. Метою гуманістичної педагогічної діяльності, на думку І. Беха, є «створення викладачем сприятливих умов для розвитку, саморозкриття, самоутвердження кожної особистості, що потребує організації діяльності, спрямованої на усвідомлення вихованцем себе як особистості, на його вільне і відповідальне самовираження» [1, с. 197].

Тому в ситуаціях гуманно спрямованої освіти викладач набуває нового статусу, не менш значимого, ніж раніше, але іншого. Він не повинен задавати якості особистості згідно з існуючими нормативами, оскільки вони закладені природою в якості потенціалу особистісного саморозвитку. Завдання викладача тепер – організувати самостійну пізнавальну діяльність тих, що навчаються, навчити самостійно добувати знання і застосовувати їх на практиці. А задля цього викладач має відбирати такі методи, технології навчання, які б не тільки і не стільки давали змогу засвоювати готові знання, скільки набувати знання самостійно з різних джерел, формувати власну точку зору, вміти аргументувати, використовувати раніше отримані знання для отримання нових.

Зазначимо, що організація гуманного навчання здійснюється в процесі власної активності індивіда, що переводить студента із об'єкта педагогічного впливу в суб'єкта педагогічного процесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, викладене вище дозволяє стверджувати, що системоутворюючим початком освітнього процесу, побудованого на засадах гуманізму, виступає особистість, а його головними цілями стає створення умов для розвитку індивідуально особистісних властивостей студентів.

Недостатньо висвітленими в науковій літературі залишаються питання впровадження в навчальний процес вищої школи інноваційних технологій, які б сприяли гуманізації освітнього процесу, демократизації життєдіяльності студентів в системі навчально-виховного процесу, формуванню у студентів не стільки типового, скільки яскраво вираженого індивідуального, яке дозволяє особистості стати і залишатися собою в соціумі, який швидко змінюється.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання: [науково-методичний посібник] / І.Д. Бех. – К: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: монографія / В.О. Білоусова. – К.: ІЗМН. 1997. – 192 с.
3. Богданова І.М. Педагогічна інноватика: [навч. посібник] / І.М. Богданова. – Одеса: ТЕС, 2000. – 148 с.
4. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – №4. – С. 32–35.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Рудаківська С.В. Особистісно орієнтоване навчання. Як його технологізувати? / С.В. Рудаківська, О.І. Виговська // Педагогіка толерантності. – 2000. – № 4. – С. 27–33.
7. Савченко О.Я. Ознаки особистісно орієнтованої підготовки майбутнього вчителя. Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики / О.Я. Савченко. – К., 1997. – 186 с.
8. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования образовательных систем / В.В. Сериков. – М.: Логос, 1999. – 315 с.

9. Сущенко А.В. Гуманізація педагогічної діяльності вчителя як предмет наукового осмислення / А.В. Сущенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: [зб. наук. праць]; / ред. Т.І. Сущенко та ін. – К.; Запоріжжя, 2003. – Вип. 28. – С. 41–49.

10. Якиманська І.С. Розробка технологій особистісно орієнтованого навчання / І.С. Якиманська // Питання психології. – 1995. – № 2. – С. 31–54.

References

1. Bekh, I.D. (1998). *Osobystisno orientovane vykhovannia* [Personality-oriented education]. Kyiv, IZMN Publ., 204 p. (In Ukrainian).

2. Bilousova, V.O. (1997). *Teoriia i metodyka humanizatsi vidnosyn starshoklasnykiv u pozaurachnii diialnosti zahalnoosvitnoi shkoly* [Theory and methods of humanizing of senior pupils relations in the after-hour activity of secondary school]. Kyiv, IZMN Publ., 192 p. (In Ukrainian).

3. Bohdanova, I.M. (2000). *Pedahohichna innovatyka* [Educational Innovation]. Odessa, TES, 148 p. (In Ukrainian).

4. Bondarevskaiia, E.V. (1997). *Humanisticheskaia paradihma lichnostno-orientirovanoho obrazovaniia* [Humanistic paradigm of individually oriented education]. *Pedahohika* [Pedagogy], no. 4, pp. 32-35 (In Russian).

5. Honcharenko, S.U. *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical dictionary]. Kyiv, Lybid Publ., 376 p. (In Ukrainian).

6. Rudakivska, S.V. & Vyhovska, O.I. (2000). *Osobystisno-orientovane navchannia. Yak ioho tekhnolohizuvaty?* [Personality-oriented education. How to tehnologize it?]. *Pedahohika tolerantnosti* [Pedagogics of tolerance], no. 4, pp. 27-33 (In Ukrainian).

7. Savchenko, O.Ya. (1997). *Oznaky osobystisno orientovanoi pidhotovky maibutnoho vchytelia: problem teorii i praktyky* [Signs of personality-oriented training of future teachers. Teacher's creative personality: problems of theory and practice]. Kyiv, 186 p. (In Ukrainian).

8. Serikov, V.V. (1999). *Obrazovanie i lichnost. Teoriia i praktika proektirovaniia obrazovatelnykh system* [Education and personality. The theory and practice of educational systems designing]. Moscow, Lohos Publ., 315 p. (In Russian).

9. Suschenko, A.V. (2003). *Humanizatsiia pedahohichnoi diialnosti vchytelia yak predmet naukovoho osmyslennia* [Humanization of teachers' pedagogical activity as a subject of scientific conceptualization]. *Pedahohika i psykhohiia formuvannia tvorchoi osobystosti: problem i poshuky* [Pedagogy and Psychology of formation of creative personality: problems and quest]. Kyiv–Zaporizhzhia, vol. 28, pp. 41-49 (In Ukrainian).

10. Yakymanska, I.S. (1995). *Rozrobka tekhnolohii osobystisno orientovanoho navchannia* [Development of technologies of personality-oriented education]. *Putannia psykhohiia* [Issues of psychology], no 2, pp. 31-54 (In Ukrainian).

В статье обосновывается актуальность проблемы гуманизации образования. Определена сущность и роль педагогической инноватики, ее влияние на гуманизацию педагогической деятельности преподавателя. Осуществлен анализ психолого-педагогических концепций личностно ориентированного образования. Раскрыта сущность, содержание и особенности личностно ориентированного обучения как инновационной педагогической технологии.

Ключевые слова: гуманизация образования, педагогическая инноватика, гуманистическая педагогическая деятельность, инновационная педагогическая технология, личностно ориентированное образование.

The article substantiates the importance of education humanization issue. The essence and role of educational innovation and its impact on the humanization of pedagogical activities of a teacher are defined in the article. The analysis of psychological and pedagogical concepts of personality-oriented education is implemented. The essence, content, and features of personality-oriented education as an innovative educational technology are described.

Key words: humanization of education, educational innovation theory, humanistic pedagogical activities, innovative educational technology, personality-oriented education.

Одержано 25.10.2016.